

РОЗДІЛ 1

ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ШКОЛІ ТА ВНЗ

УДК 372.12:370.13.42

Абрамович Т. В., методист кабінету-центру практичної психології і соціальної роботи (Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

***Анотація.** У статті досліджено питання статусу соціального педагога, його основних функціональних обов'язків, взаємодії з учасниками навчально-виховного процесу. Наведено характеристику складових структури професійної компетентності соціального педагога, напрями та види професійної діяльності в навчальному закладі. Розглянуто особистісні та спеціальні риси, які допомагають фахівцю якісно виконувати свої професійні обов'язки у навчальному закладі. Розкрито специфіку діяльності соціального педагога в ролі посередника.*

***Ключові слова:** професійна компетентність, соціальна педагогіка, функції, напрями, роль, посередник.*

***Аннотация.** В статье исследованы вопросы статуса социального педагога, его основных функциональных обязанностей, взаимодействия с участниками учебно-воспитательного процесса. Дана характеристика составляющих структуры профессиональной компетентности социального педагога, направлений и видов профессиональной деятельности в учебном заведении. Рассмотрены личностные и специальные черты, которые помогают специалисту качественно выполнять свои профессиональные обязанности в учебном заведении. Раскрыта специфика деятельности социального педагога в роли посредника.*

***Ключевые слова:** профессиональная компетентность, социальная педагогика, функции, направления, роль, посредник.*

***Annotation.** The article deals with the issue of social pedagogue's status, his main functional duties, interaction with the participants of the educational process. The social pedagogue professional competence structure components, the directions and modes of professional activity in the educational establishment are characterized as well. Personal and special traits which help the specialist to perform the duties in the educational establishment in a*

qualitative way are considered. The activity specificity of the social pedagogue as a mediator is described.

Keywords: *professional competence, social pedagogic, functions, directions, role, mediator.*

Посада соціального педагога в навчальних закладах введена ще в 1990 році спеціальним рішенням колегії Держосвіти СРСР «Про введення інституту соціальних педагогів», проте кваліфікаційні характеристики соціального педагога були затверджені Кабінетом Міністрів України лише в 1994 році. На сьогодні, статус соціального педагога як педагогічного працівника гарантує ст. 22 Закону України «Про освіту» (1996 р.).

Донедавна в загальноосвітніх навчальних закладах функції соціального педагога певною мірою виконували класні керівники, вихователі груп продовженого дня, організатори дитячих колективів, тренери та керівники гуртків, заступники директорів із навчально-виховної та виховної роботи. У зв'язку з цим, соціальні педагоги відчують нагальну потребу в окресленні своїх функцій та змісту роботи, у навчально-методичному забезпеченні своєї діяльності в закладі освіти.

Розкриттю суті соціально-педагогічної діяльності, основних напрямів, змісту, форм і методів її здійснення присвячено праці О. Безпалько, В. Бочарової, І. Звереві, А. Капської, І. Козубовської, В. Поліщук та інших дослідників.

Науковці О. Крокінська, Л. Нагавкіна та ін. визначають предметом діяльності соціального педагога двохсторонній процес: процес становлення дитини як суб'єкта соціального життя й процес створення педагогічно доцільного середовищ, при цьому «об'єкт його уваги – завжди конкретна складна життєва ситуація, а мета – створення умов для успішного розвитку даного двохстороннього процесу» [1, с. 134].

На думку М. Галагузової, «соціально-педагогічна діяльність – це різновид професійної діяльності, спрямованої на надання допомоги дитині в процесі її соціалізації, освоєння нею соціокультурного досвіду й створення умов для її самореалізації в суспільстві» [2, с. 107]. Сутність соціально-педагогічної діяльності полягає в способі гармонізації відносин людини, групи й середовища на основі задоволення потреби в соціокультурній адаптації й самореалізації, що здійснюється на основі розвитку особистості, з одного боку, і педагогічного середовища – з іншого. «Діяльність соціального педагога спрямована на створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку, задоволення її культурних і духовних потреб чи відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини», – вважає О. Безпалько [3, с. 13].

Зарубіжні дослідники К. Магер, Х. Міскес, Ф. Прюс зазначають, що соціально-педагогічна діяльність за сучасних умов, крім виховних завдань,

виконує важливі суспільні функції – сприяє попередженню неблагополуччя і в значній мірі стабілізує суспільство. Вона є важливою складовою частиною соціальної «політики сучасних держав, спрямованої на створення умов для повноцінного розвитку людини, і відрізняється своєрідністю національних традицій, економічних і соціальних умов» [4, с. 17].

На думку Ю. Галагузової, діяльність соціального педагога завжди є адресна, спрямована на конкретну дитину й розв'язання її індивідуальних проблем, що виникають у процесі соціалізації, інтеграції в суспільство, за допомогою вивчення особистості дитини й оточуючого її середовища, складання індивідуальної програми допомоги дитині, тому вона локальна, обмежена тим тимчасовим проміжком, протягом якого вирішується проблема дитини [4, с. 74].

Метою нашої статті визначено дослідження професійних компетентцій соціального педагога, необхідних для роботи в загальноосвітньому навчальному закладі.

Відповідно до визначеної мети в статті вирішуються такі завдання:

- дослідження основних компонентів професійної компетентності соціального педагога;
- проведення аналізу ролей та видів професійної діяльності соціального педагога;
- розкриття основних напрямів діяльності соціального педагога в навчальному закладі.

Соціально-педагогічна робота є багатогранною і відповідальною. Тому професійна підготовка соціального педагога має базуватися на науково-обґрунтованих знаннях, які охоплюють особистість дитини, її фізичний, духовний і соціальний розвиток, адекватну поведінку і відхилення від такої; об'єднання й групи людей (сім'я, мала група, шкільний колектив, колектив однолітків та ін.); відомості про систему установ, які надають допомогу дітям та молоді; основні теорії, методики та окремі технології роботи з різними категоріями клієнтів у різних умовах; соціально-правові й соціально-економічні засади діяльності соціального педагога, а також, методи управління і планування професійної та науково-дослідної діяльності в соціально-педагогічній сфері.

У цілому діяльність соціального педагога спрямована на створення умов соціально-педагогічного комфорту й безпеки дітей і молоді: у своїй роботі він враховує соціальні, правові, психологічні, медичні, педагогічні механізми запобігання негативним явищам у сім'ї, школі, мікрорайоні.

В. Краєвський, І. Лернер, А. Хуторський запропонували розглядати професійну компетентність соціального педагога як «єдність трьох складових: когнітивної (наявність системи педагогічних і спеціальних предметних знань), операційно-технологічної (володіння методами, технологіями, способами педагогічної взаємодії, методами навчання

даного предмета), особистісної (етичні й соціальні позиції й установки, риси особистості спеціаліста)» [5, с. 48].

А. Маркова виокремлює у структурі професійної компетентності соціального педагога такі компоненти [6, с. 27]: *спеціальний* – володіння власне професійною діяльністю на досить високому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний розвиток; *соціальний* – володіння спільною (груповою, кооперативною) професійною діяльністю, співробітництвом, а також прийнятими в даній професії прийомами професійного спілкування, соціальна відповідальність за результати своєї професійної праці; *особистісний* – володіння прийомами особистісного самовираження та саморозвитку, засобами протистояння професійним деформаціям особистості; *індивідуальний* – володіння прийомами самореалізації і розвитку індивідуальності у межах професії, готовність до професійного зростання, вміння раціонально організувати свою працю без перевантажень.

На відміну від діяльності вчителя, який працює у навчальному закладі, діяльність соціального педагога має свої особливості. У його діяльності на першому місці не навчальна, не освітня роль, а функція соціальної допомоги та захисту. Соціальні педагоги мають сприяти розвитку, а точніше саморозвитку особистості, створенню умов найбільшого психологічного комфорту. Соціальний педагог завжди репрезентує інтереси свого клієнта, розгортає назустріч цим інтересам та потребам сукупний потенціал соціуму, інтегрує різні можливості та обґрунтовує їх доцільність на конкретному особистісному рівні.

Взаємини соціального педагога і клієнта, що базуються на співчутті й довірі, більше нагадують дружні стосунки. Дійсно, ці взаємини передбачають допомогу клієнтові з боку соціального педагога, а не навпаки. Впевненість клієнта у тому, що така допомога буде йому надана, є головним соціальним фактором, що впливає на ефективність соціальної діяльності.

На основі визначених складових виокремимо такі основні напрями професійної діяльності соціального педагога в загальноосвітньому закладі:

- вивчення соціально-психологічних особливостей особистості та соціально-педагогічного впливу мікросередовища на вихованців шляхом спостереження, бесід, тестування, аналізу документів, співпраця з сім'єю та громадою;

- соціально-психологічна допомога та підтримка особистості у кризових ситуаціях здійснюється шляхом з'ясування проблеми, обговорення шляхів її вирішення, розробки плану дій, допомоги в організації виходу з проблеми, координації зусиль найближчого оточення особистості, створення груп підтримки тощо;

- корекція стосунків, посередництво у творчому розвитку учня і групи можуть бути реалізовані при моделюванні ситуацій, які сприятимуть оволодінню дітьми новим досвідом, допомога у розблокуванні позитивних

емоцій, створення ситуації успіху, зміна уявлень учня про своє «Я», підтримка ініціатив окремої дитини чи групи, створення умов для творчості.

Відповідно до напрямів діяльності соціального педагога В. Шульга розрізняє такі основні види професійної діяльності [7]: правоохоронна (пропедевтика правопорушень, соціальна підтримка різних категорій населення, соціально-реабілітаційна діяльність); психологічна (консультативно-посередницька, охорона здоров'я і поширення знань про здоровий спосіб життя, медично-реабілітаційна допомога); культурно-дозвіллева (організація діяльності дітей, молоді, культурно-освітня робота за місцем проживання, організація фізкультурно-оздоровчого та культурного відпочинку).

Соціальний педагог виступає посередником між дітьми й дорослими, між сім'єю і державними службами, організаціями і установами, покликаними піклуватися про духовне, фізичне і психічне здоров'я населення. Він сприяє взаєморозумінню між окремими людьми та їх оточенням, впливає на взаємодії між організаціями та інститутами соціального виховання, і, головне, він має вплив на соціальну політику в конкретному районі і мікрорайоні.

Соціальний педагог виконує роль *адвоката*, захисника інтересів, прав дитини та її сім'ї. Він прагне соціальної справедливості, намагаючись допомогти людям реалізувати свої здібності, надати можливості використати свої ресурси всім членам суспільства; соціальний педагог є учасником спільної діяльності дітей і дорослих, і, водночас, організатором цієї діяльності. Його діяльність спрямована на те, щоб спонукати людину до дії, ініціативи, творчості; роль *помічника* своїх клієнтів у вирішенні їх проблем. Він насамперед допомагає людям розширити їх компетенцію і розвинути здатність самим вирішувати свої проблеми; роль *психотерапевта і наставника* сім'ї і дітей. Здійснюючи соціально-педагогічний патронаж, він супроводжує сім'ю, піклуючись про її здоров'я, непорушність етичних, загальнолюдських цінностей, забезпечуючи вихід із тимчасового кризового становища; роль *конфліктолога*, допомагаючи запобігти та вирішити конфліктні ситуації своїх клієнтів; роль *аніматора*, спонукаючи людину до дії, сприяючи відновленню взаємовигідної взаємодії між особистістю і суспільством; роль *експерта* у встановленні соціального діагнозу і визначенні методів компетентного втручання, соціальної роботи з конкретним клієнтом.

Професійна діяльність соціального педагога має ряд особливостей. Сутність її полягає в тому, що на відміну від учителя чи соціального працівника, соціальний педагог має справу у своїй професійній діяльності з дитиною та підлітком у процесі їхнього розвитку та соціального становлення.

Потреба в соціальному педагогові з'являється там і тоді, де сім'я, школа, громадськість не забезпечують необхідного розвитку, виховання й освіти дитини. До цієї категорії належать не лише ті суб'єкти з

інтелектуальними, педагогічними, психологічними, соціальними відхиленнями від норми, що з'явилися як результат дефіциту повноцінного виховання, а й значна кількість дітей із психофізичними вадами. Він допомагає дитині інтегруватися у суспільство, змінити ті обставини в житті, які характеризуються відсутністю чогось чи потребою в чомусь.

Соціальний педагог реалізує комплекс заходів для виховання, освіти, розвитку й соціального захисту особистості в навчальному закладі і за місцем проживання, також вивчає психолого-медико-педагогічні особливості особистості та її мікросередовища, умови життя; виявляє інтереси і потреби, труднощі й проблеми, конфліктні ситуації, відхилення в поведінці учнів і своєчасно подає їм соціальну допомогу й підтримку. Окрім того, він визначає завдання, форми, методи соціально-педагогічної роботи, способи вирішення особистих і соціальних проблем, вживає заходи щодо соціального захисту й соціальної реабілітації дітей і молоді.

Спеціаліст, підготовлений до професійної діяльності соціального педагога, виступає посередником між освітніми установами, трудовими колективами, сім'єю, громадськістю, організовує їх взаємодію, об'єднує зусилля з метою створення у соціальному середовищі умов для всебічного розвитку дітей, підлітків і молоді як особистостей. Він проводить соціально-педагогічну роботу для організації спілкування дітей, молоді, дорослих у об'єднаннях за інтересами у мікрорайоні, у сімейно-сусідських спільнотах; сприяє участі вихованців у науковій, технічній, художній творчості, спортивній, суспільно-корисній діяльності, виявленню талантів, здібностей, дбає про професійне самовизначення та соціальну адаптацію молоді; залучає до культурно-освітньої, профілактично-виховної, спортивно-оздоровчої, творчої роботи установи, громадські організації, творчі спілки та окремих громадян; впливає на розв'язання особистісних, міжособистісних, внутрішньо-сімейних конфліктів, надає необхідну консультативну, психолого-педагогічну допомогу дитячим, молодіжним об'єднанням, групам соціального ризику, дітям, підліткам, які потребують опіки; виховує повагу до батьків, жінок, літніх людей, до культурно-національних, духовних, історичних цінностей України, дбайливе ставлення до навколишнього середовища. Він готує дітей, підлітків до свідомого життя в дусі взаєморозуміння, миру, злагоди між націями, етнічними та релігійними групами; дотримується педагогічної етики, поважає гідність дитини, захищає її від будь-яких форм фізичного та психічного насильства, запобігає вживанню алкоголю, наркотиків, іншим шкідливим звичкам, пропагує здоровий спосіб життя.

Від традиційних сфер діяльності, які пов'язані з аналізом та вирішенням проблем людей (психологія, соціологія, педагогіка тощо), соціально-педагогічна робота відрізняється перш за все своїм інтегральним

характером. Соціальний педагог сприймає учня як цілісну особистість, що дозволяє вчасно прийти йому на допомогу.

Отже, із проведеного дослідження, можна зробити висновок, що формування соціального педагога як фахівця – процес безперервний. Специфіка функцій соціального педагога потребує безперервного самовдосконалення, широкої поінформованості, обізнаності, ерудиції, глибоких спеціальних знань. Соціальний педагог має бути цікавим для оточення. Він сприяє активізації соціально-культурних та соціально-педагогічних функцій суспільства, сім'ї, кожної конкретної особистості.

Соціальний педагог як захисник інтересів дітей покликаний формувати змістову сторону гуманних взаємин (визнання інтересів і потреб іншого, надання своєчасної допомоги, виявляти емпатію та любов до ближнього).

Місія соціального педагога – бути гарантом прав й інтересів дітей, створювати комфортні умови для їхнього життя, допомагати освітнім установам в умовах наявної соціально-політичної ситуації в Україні, забезпечувати належний рівень формування в учнів комплексу соціальних компетенцій, необхідних для самопізнання, формувати у школярів правову соціальну поведінку, навчати оптимально вибудовувати свої стосунки з оточенням.

1. Нагавкина Л. Социальный педагог: введение в должность : Сб. материалов / Л. Нагавкина, О. Крокинская, С. Косабущкая. – СПб. : КАРО, 2000. – 272 с.
2. Социальная педагогика : Курс лекций / Под общ. ред. М. Галагузовой. – М. : Гум. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 416 с.
3. Безпалько О. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: Навчальний посібник / О. Безпалько – К. : Логос, 2003. – 134 с.
4. Галагузова Ю. Теория и практика системной профессиональной подготовки социальных педагогов : Дисс. ... д-ра пед. Наук : 13.00.08. – «теория и методика профессионального образования» / Ю. Галагузова. – М. : 2001. – 373 с.
5. Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2010. – Вип. 63. – 164 с.
6. Маркова А. Психология профессионализма / А. Маркова. – М. : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 312 с.
7. Шульга В. Соціальний педагог у загальноосвітньому навчальному закладі: Методичні рекомендації / В. Шульга – К. : Ніка-Центр, 2004. – 124 с.

Рецензент: д.пед.н., професор І. В. Поташнюк.